

Rudimentarne oblike časti, dostojanstva in žrtvenišva med osnovnošolci

mag. Gregor Rojc, predmetni učitelj, OŠ Vojnik

Kulture lahko načeloma razdelimo v tri kategorije: kulturo časti, kulturo dostojanstva in kulturo žrtvenišva. Te kulture se v rudimentarni obliki kažejo že tudi pri otrocih. Naloga učiteljev in staršev je, da jih na temelju kulture dostojanstva pripravimo za samostojno življenje in jih s tem obvarujemo pred nasiljem, ki ga žal s sabo neizbežno prinašata kultura časti in kultura žrtvenišva.

Ključne besede: čast, digniteta, žrtvenišvo, kultura

Kako sem v šoli v naravi dobil potrditev, da ljudje, tudi mladi, načeloma delujemo na temelju enega izmed v naslovu omenjenih načinov. Bodisi delujemo na temelju časti (honor oz. honour), dostojanstva (dignity) ali žrtvenišva (victimhood).

Na samem začetku bi rad pojasnil nekaj stvari. Najprej stavek ali dva o prevodih. Besedi »honor« (brit. honour) in »dignity« je seveda zelo preprosto prevesti kot »čast« in »dostojanstvo«, medtem ko je beseda »victimhood« nekoliko bolj zapletena. Po pogovoru s kolegom filozofom in anglistom, se mi je za potrebe tega članka beseda »žrtvenišvo« zdela najprimernejša.

Družba oz. kultura časti

Pred približno polovico leta sem na spletu naletel na predavanje dr. Michaela Ramsdena in se prvič srečal s soočenjem pojmov, kot so kultura časti, dostojanstva in žrtvenišva. Predavanje me je zelo pritegnilo, zato sem zadevo še malce raziskal in ugotovil, da o tem predava tudi dr. Jonathan Haidt, eden vidnejših mislecev našega časa, ki se naslanja na članek B. Campbella in J. Manninga z naslovom *Microaggression and Moral Cultures* (sl. *Mikroagresija in moralne kulture*). Za kaj torej gre? Včasih smo živeli v družbah oz. kulturah, ki so temeljile na časti (ang. honor culture), nato pa smo počasi napredovali v družbo oz. kulturo, ki je temeljila na dostojanstvu (ang. *dignity culture*) (Haidt 2016). V kulturi časti je najbolj pomembno ohranjanje časti, kar se načeloma odraža na dva načina – svojo čast sem vedno pripravljen braniti, prav tako pa vse moje delovanje zaznamuje težnja po ohranjanju le-te. Če sem pripadnik takšne družbe, se v primeru, ko me nekdo javno napade, najprej vprašam, kako lahko obranim svojo čast (Ramsden 2018). Nikakor se ne zanašam na nekoga tretjega, pač pa svojo čast branim sam. (To je pomemben aspekt, h kateremu se bomo še nekajkrat vrnil.) Še več. Ljudje v kulturah časti so se pogosto izogibali sodišč ali katerih koli drugih oblik avtoritete (četu-

di so bile na voljo) in so zadeve raje urejali sami, kar je pogosto vodilo v dvobojevanje. Povod je lahko bila že razmeroma majhna žalitev (Campbell & Manning 2014). Da je šlo za globalni pojav izpred nekaj stoletij, nam priča vsesplošno znano dejstvo, da sta v devetnajstem stoletju zaradi dvobojevanja življenje izgubila ruski pisatelj A. Puškin in eden izmed ustanovnih očetov ZDA, A. Hamilton. Od članov družbe, v kateri si lahko že zaradi najmanjše žalitve izzvan na dvoboj, bi seveda pričakovali, da bodo drug z drugim ravnali v rokavicah in se izogibali sleherni žalitvi, vendar temu ni tako, saj bi bilo takšno obnašanje prepoznano kot strahopetno. Ker so s tem, ko so nekoga javno užalili, izkazovali svojo neustrašnost, so ljudje, ki so si želeli družbenega položaja in časti, pogosto govorili agresivno in žaljivo (Leung in Cohen v Campbell in Manning 2014).

Družba oz. kultura dostojanstva

V 19. stoletju je dvobojevanje počasi izzvenelo, razloge za to pa gre pripisati družbenemu razvoju (Haidt 2016, Campbell in Manning 2014). Sicer tudi dandanes v zahodni civilizaciji obstajajo enklave, ki delujejo po principu kulture časti, npr. kriminalne združbe ali ponekod najrevnejši sloji, vendar pa se je zahodna civilizacija zelo oddaljila od kodeksa časti in zavzela skoraj nasprotno stališče, ki trdi, da imamo ljudje že v osnovi neko inherentno vrednost, ki je povsem neodvisna od javnega mnenja. Za razliko od časti, ki je odvisna od javnega mnenja, je dostojanstvo človeku inherentno in neodvisno od mnenja okolice (Campbell in Manning 2014). V kulturi dostojanstva se užaljena stran ne odzove z agresijo, pač pa išče druge možnosti reševanja nastale situacije. Ena možnost je, da žalitev enostavno presliši in razvije t. i. »debelo kožo«, ki je v kulturah dostojanstva prepoznana kot nekaj pozitivnega, ali pa zadeve rešuje skrito pred očmi javnosti (Campbell in Manning 2014, Ramsden 2018). Ali to pomeni, da pripadniki kulture dostojanstva nikoli ne iščejo pomoči nekoga tretjega pri reševanju medsebojnih sporov? Nikakor, vendar pa je iskanje pomoči sodišč, policije ipd. na vrsti šele, ko gre za resnejše zadeve. V družbi dostojanstva je

načeloma pričakovano, da je iskanje zadoščenja na sodiščih redko in skrito pred javnostjo, jemanje pravice v lastne roke pa je prepoznano kot zavržno in nesprejemljivo (Campbell & Manning 2014).

Družba oz. kultura žrtvenišva

Če smo v kulturi časti in kulturi dostojanstva lahko našli značilnosti svojih dobrih prijateljev, idolov, zgodovinskih ali literarnih junakov, se nam to med razmišljanjem o kulturi žrtvenišva ne bo zgodilo ravno hitro, še posebno ne, če smo nekoliko starejši in tradicionalno vzgojeni. Kultura žrtvenišva je neke vrste toksična in spriena kombinacija kulture časti in kulture dostojanstva. V kulturi žrtvenišva se tako kot v kulturi časti odreagira že na najmanjše žalitve (Campbell in Manning 2014, Haidt 2016), nenazadnje ne smemo pozabiti na umetno ustvarjeno epidemijo t. i. mikroagresij (ang. microagressions), ki je zajela univerze v ZDA. Mikroagresija že v svojem imenu neizpodbitno govori o tem, da gre za manjše, morda celo nenamerne oblike »agresije«. V kulturi časti se je na žalitve odreagiralo, vendar je bilo popolnoma nesprejemljivo, da bi se iskalo pomoč nekoga tretjega. Kultura dostojanstva seveda dopušča vpletanje nekoga tretjega v vlogi rabsodnika, vendar je skladno s splošno veljavnim kodeksom obnašanja pričakovano, da se na določene žalitve preprosto ne odreagira (Campbell in Manning 2014). Kultura žrtvenišva pa na izprijen način nekaj prevzame iz kulture časti in nekaj iz kulture dignitete. Pripadniki kulture žrtvenišva po eni strani, tako kot pripadniki kulture

časti, odreagirajo na vsako še tako majhno žalitev, kar je povsem v nasprotju z moralnim kodeksom kulture dostojanstva, istočasno pa vedno v svoje spore vpletajo nekoga tretjega, kar je popolnoma v nasprotju z moralnim kodeksom kulture časti.

V kulturi žrtvenišva lahko družbeni status pridobiš na enega od dveh možnih načinov. Bodisi, da si v vlogi žrtve, bodisi, da si v vlogi nekoga, ki se goreče bori za pravice žrtve oz. žrtev, ki so se jim dogodile krivice (Haidt 2016). Družbeni status torej ne temelji več na časti ali dostojanstvu, pač pa primarno na tem, da je posameznik v vlogi žrtve (Ramsden 2018). To pa s sabo prinaša ogromno slabosti. Prva slabost je, da v takšni kulturi ljudje vedno pripadajo eni izmed dveh skupin – skupini žrtev ali skupini agresorjev/zatiralcev (Haidt 2016, Ramsden 2018). V kulturi žrtvenišva sta prisotna neprestan boj in stanje užaljenosti, saj sta le-ta temelj za doseganje družbenega statusa. Za razliko od kulture časti ljudje v kulturi žrtvenišva drug z drugim ravnajo v rokavicah (na nezdrav način) in »hodijo po jajciah«, prisotna pa je tudi vsesplošna samocenzura, saj so pogosto že besede in ideje prepoznane kot nasilje. Prisotna je celo ideja, da lahko besede ali ideje nekega govornika razvrednotijo obstoj posameznika (Haidt 2018). Zavaljo tega se na univerzah v ZDA ponekod pojavlja ideja t. i. varnih mest, kjer je možnost, da bi posamezniki lahko bili užaljeni, zmanjšana na minimum. Rezultat tega pa je, da šibki postajajo še šibkejši (Haidt 2018), saj brez pomoči tretje osebe niso sposobni razrešiti nobene od resničnih ali le namišljenih te-

Dvoboj po maškardi (1857), Jean-Léon Gérôme

žav. Stanje je dejansko zaskrbljujoče. Če v kulturah časti najvišja mesta v družbi zasedajo posamezniki s častjo (pustimo zaenkrat ob strani debato o tem, da je bila ta »čast« včasih pridobljena s surovostjo) in v kulturah dostojanstva tisti z največ dignitete, potem bodo v kulturah žrtvenišva najvišja mesta v družbi pripadla tistim, ki so največje žrtve (torej ljudje, ki neprestano potrebujejo zunanjo pomoč) ali najbolj goreči borci za t. i. žrtve (torej ljudje, ki potrebujejo obstoj žrtev in konflikta med t. i. žrtvami in t. i. zatiralci).

Kot sem že omenil, moralni kodeks kulture časti nasprotuje vpletanju zunanjih razsodnikov, medtem ko moralni kodeks kulture dostojanstva tovrstno vmešavanje zunanjih razsodnikov sicer dovoljuje, vendar spodbuja hitro in pred očmi javnosti načeloma skrito reševanje sporov. Kultura žrtvenišva pa na drugi strani spodbuja javno razkritje še tako majhnih, morebiti celo povsem nenamernih žalitev oz. dejanj, ki jih žrtev zazna kot napad. Ne samo, da se v kulturi žrtvenišva vse razkriva, pač pa se tudi mobilizira množice somišljenikov za vršenje pritiska nad t. i. agresorji in morebitnimi avtoritetami, ki bodo (bi) morale delovati kot razsodnik (Campbell in Manning 2014). Za obstoj kulture žrtvenišva je potreben neprestan spor med »dobrim« (žrtvami in njihovimi zagovorniki) in »slabim« (ljudmi, ki svoj družbeni položaj ne gradijo na temelju žrtvenišva).

Rudimentarne oblike vseh treh kultur pri otrocih

Otroci so v veliki meri zrcalo staršev oz. družbe, v kateri živijo, zato jih je zanimivo opazovati, še posebej izven formalne situacije, ki vlada v razredu. Učitelj dobi priložnost tovrstnega opazovanja na izletih, v sklopu različnih projektov, v šoli v naravi ali v popoldanskem času, če živi v soseski, kateri živijo tudi njegovi učenci. Jaz sem zametke vseh treh kultur opazoval v zimski šoli v naravi, svoja opazovanja pa sem nato primerjal z izkušnjami preteklih let (učitelj sem že dobrih 16 let in približno tako dolgo že tudi hodim kot spremljevalec v šolo v naravi.) V takšnih situacijah se interakcija med učenci in učitelji nekoliko spremeni in obojim omogoči, da se spoznajo nekoliko bolje. Včasih je to zelo prijetna izkušnja, včasih pa tudi ne. Seveda je v vsaki generaciji kakšen biser človeške vrste, zlato povprečje in nekaj deviacij, ampak v nadaljevanju bi rad svoje dosedanje izkušnje, še posebej pa letošnjo, pokomentiral skozi prizmo zgoraj omenjenih kultur.

V vsaki generaciji otrok je moč najti otroke, ki se ravna po kodeksu časti in želijo zadeve urejati z nasiljem, stran od oči avtoritete – učiteljev. Takšni otroci nam s pretepom seveda lahko povzročijo preglavice, vendar jim je, po mojem mnenju, potrebno priznati določeno mero hvalevredne samostojnosti pri reševanju težav. Če v branjenju svoje časti ne iščejo zgolj alibija za nasilje, lahko ti otroci

z nekaj dela hitro postanejo osebe, ki delujejo skladno s principi družbe dostojanstva. Patološki nasilneži ne spadajo v to skupino otrok in niso tema tega članka.

Prav tako je v vsaki generaciji, še posebej v višjih razredih, moč najti otroke, ki se obnašajo skladno z moralnim kodeksom kulture dostojanstva. Ti otroci ogromno manjših težav rešujejo sproti, učitelji pa za to izvemo šele *post festum*, marsičesa pa najbrž nikoli. Če je generacija »zdrava«, potem so ti otroci načeloma vodje oddelkov, skupin in generacij, naloga učiteljev pa je, po mojem mnenju, da jih v njihovem delovanju spodbujamo in jim pomagamo reševati le tiste težave, ki jih sami ne morejo rešiti.

In potem so tu še otroci, ki delujejo na temelju kulture žrtvenišva, ki se, kot že prej omenjeno, delijo v dve skupini – žrtve in borci za pravice žrtev. Slednji še vedno posedujejo vsaj zametke nekega dostojanstva in moči, medtem ko se tisti, ki prostovoljno prevzamejo oz. živijo vlogo žrtve, po mojem mnenju oropajo samospoštovanja in tudi možnosti osebnega razvoja in rasti skozi razreševanje konflikta. V študijskih materialih za šolske mediatorje Inštituta za mediacijo Concordia najdemo 14 možnih koristi in pozitivnih učinkov, ki jih prinašajo konflikti. Naj omenim le nekatere. Konflikti pripomorejo, da ozavestimo probleme, mobilizirajo energijo in povečajo motivacijo, spodbujajo spremembe, vnašajo dinamiko, spodbujajo nove interese, znižajo napetost v vsakdanjih odnosih, pomagajo pri spoznavanju samega sebe in drugih, spodbujajo osebno rast itd. (Concordia). Razrešeni konflikti pa še prav posebno blagodejno vplivajo na človeka. O tem, da nam reševanje stresnih situacij koristi, govori tudi Taleb v svoji knjigi z naslovom *Antifragile*. V knjigi zelo na dolgo in široko skozi številne primere in iz različnih zornih kotov dejansko potrdi znano Nietzschejevo krilatico: »Kar me ne ubije, me okrepi« (Taleb 2012). In ravno tega jačanja so otroci oropani, če jim dovolimo, da prevzamejo vlogo žrtve. Mlajši kot so, bolj so gnetljivi in bolj rudimentarni so njihovi vzorci obnašanja, kar pomeni, da jih je tudi preprosteje spremeniti. Osebno sem mnenja, da je zločin nad otroki, če jih učimo, da so žrtve. S tem jih oropamo kakršnekoli možnosti resničnega samospoštovanja, razvijanja empatije in vsega ostalega, kar nas dela zrele odrasle ljudi. Seveda pa to pomeni, da se moramo starši in tudi učitelji občasno odpovedati vlogi zaščitnika. Ščuka (2007: 74) pravi sledeče:

»Odrasli radi igrajo vlogo zaščitnika, saj jim je pogodu vezanost na neodraslega in nezrelega šolarja: ob tem se doživljajo kot zrele in odrasle, pa še dobre in skrbne povrh. Z vlogo zaščitnika se potrjujejo v socialnem okolju in krepijo lastno samozavest, ki je bila očitno nekoč poškodovana. Dlje kot igrajo to vlogo, slabše je za šolarja, saj pomendrajajo in uničijo njegovo šibko in nežno zavest o sebi,

tako da se nikoli ne bo znal sam odločati, prevzemati odgovornosti, braniti svoje koristi in živeti svobodno.«

Verjamem, da se je večina staršev odločila za starševstvo iz ljubezni do otrok, in verjamem, da se je prav tako večina učiteljev za ta poklic odločila iz istega ali vsaj podobnega vzgiba. Vendar pa, če ljubezen rezultira v pretiranem zaščitništvu, otroci na koncu trpijo. Preveč zaščitnim otrokom na koncu manjkata notranja motivacija in vztrajnost (Kang 2017, 55), brez njiju pa je zelo težko uspeti v čemerkoli, še najmanj pa v maratonu, ki mu rečemo življenje.

Zakaj vzgajati za kulturo dostojanstva?

To je verjetno najbolj nepotreben odstavek tega članka, saj je vse skupaj zelo očitno, pa vendar moram nekako zaokrožiti celoten zapis. Države in kulture, ki jih je zaznamovalo krščanstvo, že od nekdaj v svojih voditeljih iščejo kombinacijo časti in dignitete (Ramsden 2018). Od 19. stoletja naprej je čast nekako sestavni del kulture dostojanstva, vendar se ljudje zanjo ne borimo več z nasilnimi sredstvi, saj se zavedamo svoje inherentne vrednosti in dostojanstva, ki ju posedujemo že samo zato, ker smo človeška bitja. Čast nam lahko vzamejo, dostojanstva pa ne. V knjigi *Otočje Gulag* lahko vidimo, kako so v času enega izmed najbolj krutih in morilsko naravnanih družbenih sistemov – komunizma – ljudem v gulagih vzeli vso čast. Nekateri kristjani, ki jih opisuje Solženicin, pa si dostojanstva niso dali vzeti. Na svojih prepričanjih so tako dosledno vztrajali, da so jih pazniki nehali novačiti za ovaduhe. Dostojanstvo je temelj, ki mi omogoča, da odpuščam ali, če je potrebno, ukrepam. Čast in žrtvenišvo pa mi dejansko ne dajeta nobene druge možnosti razen nasilja. V prvem primeru se moram zatekati k nasilju, ki ga izvajam sam, v drugem pa prav tako, le da nasilja ne vršim direktno, pač pa preko posrednikov, avtoritete ali mobilizirane množice. Dostojanstvo je tisto, ki mi omogoča, da v primeru, ko me nekdo užali, citiram Doc Holliday-a, rečem: »Spoštovani, da bi me vaše mnenje sploh lahko užalilo, bi mu moral že v začetku pripisovati neko težo.« Dostojanstvo je torej tisto, ki mi daje svobodo.

McCaffree v svoji recenziji članka *Microaggression and Moral Cultures* napiše, da sta avtorja pozabila omeniti, da naj bi se kultura žrtvenišva razvila iz sekulariziranega razlaganja krščanstva, ki ga izvaja skrajno leva politična opcija (McCaffree 2018), ampak to žal, po mojem mnenju, priča predvsem o tem, da so nekateri ustvarjalci kulture žrtvenišva v želji, da bi le ta postala globalni modus operandi, pripravljani do nerazpoznavnosti popačiti doktrino krščanstva. V pismu Filipijanom apostol Pavel iz zapora napiše sovernikom, naj se radujejo, to pa ni nekaj, kar bi pisal posamezni član žrtveniške družbe; ta bi namreč jokal in se pritoževal nad vsem

hudim, kar se mu dogaja. Krščanstvo, ki je eden izmed temeljev zahodne civilizacije, ima v svojem osrednjem nauku seveda žrtvovanje, vendar je le-to prostovoljno, polno dostojanstva in realizirano kot popoln antipod bolesteri borbi za povrnitev lastne časti, ampak to je že tema za kdaj drugič.

Viri:

- Campbell, B. & Manning, J. (2014): Comparative Sociology (Vol.13, No.6, pp.692–726) *Microaggression and Moral Cultures*. Concordia®, Inštitut za mediacijo: Študijsko gradivo z usposabljanja za šolskega mediatorja v Ljubljani v šol. letu 2008/09.
- Haidt, J. (2016): *Two incompatible sacred values in American universities*. Duke University. Video posnetek predavanja, dostopno preko: <https://www.youtube.com/watch?v=Gatn5ameRr8>, obiskano jan. in feb. 2019
- Kang, S. K., (2017): *Delfinja vzgoja*. Radovljica: Didakta, d. o. o.
- McCaffree, K. (2018): *Honor, Dignity, Victim: A Tale of Three Moral Cultures*. Dostopno preko: https://www.skeptic.com/reading_room/honor-dignity-victim-cultures/, obiskano feb. 2019.
- Ramsden, M. (2018): *Hope in a compromised culture*. Belfast. Video posnetek konference, dostopno preko: <https://www.youtube.com/watch?v=awuzKD-zRpg&feature=youtu.be>, obiskano jan. in feb. 2019.
- Solženicyan, A. (2009): *Otočje Gulag*. Kranj: Zelolepa.
- Ščuka, V. (2007): *Šolar na poti do sebe*. Radovljica: Didakta, d. o. o.
- Taleb, N. N. (2012): *Antifragile: things that gain from disorder*. New York: Random House, Inc.